

Auteursrecht en contracten*

Invloed van het recht op de uitgeefovereenkomst

Voor rechtmatige publicatie van een werk heeft een uitgever toestemming nodig van de auteursrechthebbende, veelal de auteur. De Nederlandse Auteurswet 1912 (Aw) bepaalt dat de maker van een werk automatisch, zonder nadere formaliteiten, over het auteursrecht beschikt. Dit betekent dat een uitgever altijd met de auteur - of diens rechtsverkrijgende - moet onderhandelen over de auteursrechten. De uitgever heeft deze rechten niet alleen nodig voor het rechtmatig uitgeven van het werk, maar ook voor het beschermen van het werk tegen ongeoorloofd gebruik door derden.

De wet geeft de uitgever geen rechten. Dit in tegenstelling tot de filmproducent die op grond van een wettelijk vermoeden van overdracht van auteursrechten de film kan exploiteren. In voorkomende gevallen kan er wel sprake zijn van een gemeenschappelijk werk waaraan zowel auteur als uitgever een bijdrage heeft geleverd. Denk hierbij aan de bijdrage van redacteurs in dienstverband (over de positie van de werkgever als maker, zie hierna onder 'Bevoegdheid wederpartij').

Het enkele feit dat aan een auteur een opdracht wordt verleend tot het maken van een werk waarvoor wordt betaald, geeft de uitgever als opdrachtgever nog geen auteursrechtelijke bevoegdheid. Weliswaar kan worden verdedigd dat in geval het werk naar het ontwerp van een uitgever en onder diens leiding en toezicht tot stand is gebracht, de uitgever als de maker van dat werk - en als rechthebbende - mag worden gezien (art. 6 Aw), het is echter niet verstandig daarop te vertrouwen. Zodra de auteur enige eigen creatieve inbreng in het werk heeft - en dat is al snel het geval - heeft hij/zij auteursrecht op zijn/haar bijdrage.

Een uitgever van een gegevensverzameling ('databank') kan overigens wel een eigen specifiek recht op bescherming hebben op basis van de Databankenwet (zie hieronder). Dit recht geldt echter onverminderd het auteursrecht op bijdragen van auteurs die in deze databank zijn opgenomen. De rechten op auteursrechtelijk beschermde bijdragen moeten nog steeds worden geregeld met de betreffende auteur(s).

De Nederlandse wet heeft contractsvrijheid als uitgangspunt. Deze vrijheid wordt bij het auteursrecht slechts door één formaliteit ingeperkt: de overdracht van auteursrecht kan uitsluitend door een schriftelijke overeenkomst. Voor het overige bevat noch de Auteurswet, noch de nieuwe Auteursrechtlijn bepalingen omtrent het contracteren.

Er is echter nog wel een belangrijke inhoudelijke beperking in verband met de zogenaamde morele of persoonlijkheidsrechten (artikel 25 Aw). De auteur heeft het recht zich in redelijkheid te verzetten tegen wijzigingen in zijn werk en tegen het niet of

* Deze tekst is deels tot stand gekomen met gebruikmaking van Spoor/Verkade, Auteursrecht, Deventer: Kluwer 1993 en Frequin/Van Hees, Auteursrechtengids voor Nederland en België, Den Haag: Sdu, 1999.

anders vermelden van zijn naam. De auteur behoudt deze rechten ook na overdracht van het auteursrecht aan een uitgever. Hij kan er wel afstand van doen.

Er wordt dan afgesproken dat de auteur geen beroep zal doen op zijn morele rechten of er wordt aangegeven welke handelingen een uitgever in dit verband wel mag doen.

Er is één moreel recht dat niet kan worden 'weggecontracteerd'. Een auteur kan zich altijd verzetten tegen misvorming, vermindering of andere aantasting van het werk waardoor nadeel wordt toegebracht aan de naam of eer van de auteur.

Met name voor educatieve uitgevers, die vaak langdurige projecten uitgeven waarbij auteurs ook kunnen worden vervangen, is het van groot belang dat de uitgever zich het recht voorbehoudt het werk te kunnen laten wijzigen door een andere auteur en op den duur zelfs de naam niet meer te vermelden (bijvoorbeeld na een tweede ingrijpende herziening van de bijdrage van de auteur van de oorspronkelijke bijdrage).

Overdracht en licentie

Een uitgever zal de auteursrechten die nodig zijn om het werk rechtmatig uit te geven, doorgaans verkrijgen door overdracht of een licentie. De auteur en de uitgever die een overeenkomst aangaan, zijn in grote mate vrij om de omvang van de overdracht of de licentie te bepalen. Dit brengt met zich mee dat overdracht en licentie in de praktijk tot nagenoeg hetzelfde resultaat kunnen leiden.

De overdracht laat zich goed vergelijken met een koop: de uitgever verkrijgt de eigendom van de vermogensrechten. De uitgever treedt in de plaats van de auteur en verwerft de eigendom. Bij overdracht verliest de auteur de bevoegdheid om het overgedragen recht verder te exploiteren. Voor overdracht is - het zij herhaald - een schriftelijke overeenkomst vereist. Auteursrecht is vatbaar voor gehele of gedeeltelijke overdracht.

In het geval van een licentieverlening - te vergelijken met verhuur - behoudt de auteur het auteursrecht. De uitgever verkrijgt van de auteur de met name genoemde bevoegdheden en verwerft een persoonlijk gebruiksrecht. Het verlenen van een licentie is niet aan vormen gebonden: het kan mondeling en zelfs stilzwijgend gebeuren, denk aan het inzenden van een brief aan de lezersrubriek van een krant. Een licentie kan exclusief zijn: de uitgever verkrijgt toestemming voor de overeengekomen openbaarmakings- en verveelvoudigingshandelingen en de auteur verbindt zich om deze bevoegdheden niet ook aan een derde te verlenen. Een niet-exclusieve licentie houdt in dat de uitgever alleen maar toestemming krijgt, zonder dat de auteur zijn bevoegdheden beperkt. Een licentie - al dan niet exclusief - is bij uitstek geschikt voor een eenmalige, tijdelijke exploitatie van het werk, bijvoorbeeld het eenmalig publiceren van een artikel in een tijdschrift.

Overdracht of licentie

Vanuit de positie van de uitgever verdient een (gedeeltelijke) overdracht de voorkeur. Een licentie is voldoende als de uitgever slechts exclusiviteit nodig heeft voor een welbepaalde exploitatievorm of periode. Als een auteur daarentegen deel uitmaakt van een auteursteam dat een uitgave maakt die jarenlang wordt geëxploiteerd en waarbij de continuïteit van de uitgave en wellicht zelfs internationale exploitatiemogelijkheden dienen te worden gewaarborgd, ligt een overdracht meer voor de hand. Eén van de

auteurs zou kunnen gaan dwarsliggen en aldus de continuïteit van de exploitatie in gevaar brengen.

De uitgever is met een overdracht beter geoutilleerd om het product te beschermen. De continuïteit van de uitgave en de bescherming van rechten tegen derden zijn het beste gediend met het in één hand houden van het auteursrecht.

Zoals gezegd, kan met een exclusieve en uitgebreide licentie een nagenoeg gelijk resultaat worden bereikt. Auteurs geven vaak de voorkeur aan een licentie vanuit het meer 'psychologische' dan praktische argument dat zij dan beschikken over het auteursrecht (ook al beschikken zij niet meer over de bevoegdheden die uit dit recht voortvloeien). Licentievarianten kunnen de uitgever dezelfde rechten verlenen en zijn bedoeld voor het geval dat een auteur principiële bezwaren heeft tegen een overdracht. De voorkeur gaat echter uit naar overdracht en wel om de volgende redenen.

In het geval dat de auteur failliet gaat (bijvoorbeeld als de auteursrechten in handen zijn van een bedrijf dat failliet gaat), heeft de uitgever bij een overdracht een betere uitgangspositie. Het auteursrecht valt dan niet in het faillissement.

De uitgever die het auteursrecht op basis van overdracht heeft verworven, kan zelfstandig optreden tegen inbreukmakers. Dit resultaat kan ook worden bereikt door een licentie met een onherroepelijke volmacht voor de uitgever om op te treden tegen inbreukmakers, maar die volmacht kan ook weer worden ingetrokken. Uitgevers hebben dit in het verleden aan den lijve ondervonden toen ze wilden optreden tegen inbreukmakende universiteiten, maar veel auteurs niet wilden dat werd opgetreden tegen hun eigen werkgever.

Een licentie heeft in beginsel geen 'derdenwerking', dat wil zeggen dat in geval een auteur, ondanks een aan een uitgever verleende exclusieve licentie, toch bepaalde rechten aan een derde verleent (bijvoorbeeld aan de school waar hij werkzaam is), de uitgever niet rechtstreeks kan optreden tegen deze derde, in dit voorbeeld de school. De auteur pleegt wel contractbreuk, waarover hij zich tegenover de uitgever zal moeten verantwoorden, maar de school kan zich beroepen op de toestemming van de auteur. Bij overdracht van rechten hoeft de uitgever zich niet met de auteur te verstaan, maar kan de school rechtstreeks worden aangesproken op grond van het ontbreken van toestemming van de eigenaar van het auteursrecht, de uitgever. Eventuele schade moet de school dan maar verhalen op de auteur die onbevoegd het recht heeft verleend.

Het belangrijkste praktische voordeel van overdracht ten opzichte van een licentie is het juridische gegeven dat een licentie in beginsel eenzijdig door de auteur kan worden beëindigd. Mogelijk betekent dat een contractbreuk en kan de uitgever proberen via de rechter een schadevergoeding te verkrijgen, maar het auteursrecht is de uitgever kwijt. Voor de beëindiging van een overdracht is daarentegen een tweezijdige rechtshandeling vereist. De uitgever moet de auteursrechten immers weer schriftelijk aan de auteur terug overdragen. Dat wil niet zeggen dat de auteur dit niet kan afdwingen, bijvoorbeeld in geval van wanprestatie door de uitgever, maar daarvoor moet de auteur de gang naar de rechter maken. Deze drempel kan onwenselijke gevolgen van emotionele of impulsieve handelingen van auteurs voorkomen.

Bevoegdheid wederpartij

Alvorens een overeenkomst te sluiten is het uiteraard van belang vast te stellen dat de auteur als wederpartij bij de overeenkomst inderdaad auteursrechthebbende is en bevoegd is over de rechten te contracteren. Er zijn twee gevallen waarin extra zorgvuldigheid dient te worden betracht. De Auteurswet is in deze twee gevallen overigens aanvullend: het staat partijen vrij anders overeen te komen.

De auteur kan in dienst zijn van een instelling die op grond van de Auteurswet als maker en dus auteur(srechthebbende) wordt aangemerkt. De auteur/werknemer is in een dergelijke situatie rechteloos. Dit doet zich voor als er sprake is van een dienstverband en een gezagsverhouding. Op freelancers is de regel dus niet van toepassing. Zij behouden het auteursrecht, tenzij het wordt overgedragen. De bepaling betreft uitsluitend werken die gemaakt worden overeenkomstig de taakomschrijving van de werknemer of waartoe de werknemer van zijn werkgever opdracht heeft gekregen. Deze bepaling brengt met zich mee dat dus ook een uitgever/werkgever kan worden aangemerkt als auteur in het geval dat een werknemer een inhoudelijke bijdrage heeft geleverd.

Het tweede geval betreft werken die openbaar zijn gemaakt als afkomstig van een openbare instelling (bijvoorbeeld de staat), vereniging, stichting of vennootschap zonder dat een natuurlijke persoon als maker wordt vermeld. Alsdan wordt vermoed dat de rechtspersoon of vennootschap de auteursrechthebbende is.

Het kan onduidelijk zijn of een auteur die ook als docent aan een school is verbonden over het auteursrecht beschikt. Zeker wanneer de docent een aantal uren is vrijgesteld om aan een uitgave mee te werken, is de kans groot dat de school als de maker moet worden beschouwd. In dat geval is het zaak dat de auteur met de school afsprekt dat hij/zij het auteursrecht behoudt, tenzij de uitgever er juist de voorkeur aan geeft met de school zaken te doen. De GEU heeft een korte handleiding over deze problematiek opgesteld (als bijlage bij deze paragraaf opgenomen).

Databankenwet

De Databankenwet (Dw) geeft bescherming aan de producent van een databank, mits een substantiële investering is gedaan. Een databank wordt in de Databankenwet gedefinieerd als een ‘verzameling van werken, gegevens of andere zelfstandige elementen die systematisch of methodisch geordend en afzonderlijk met elektronische middelen of anderszins toegankelijk zijn en waarvan de verkrijging, de controle of de presentatie van de inhoud in kwalitatief of kwantitatief opzicht getuigt van een substantiële investering.’

De producent van de databank heeft het exclusieve recht op het ‘opvragen’ (verveelvoudigen) en ‘hergebruiken’ (openbaar maken) van het geheel van een databank, of van een ‘in kwalitatief of kwantitatief opzicht substantieel deel’ van de inhoud van de databank.

De bescherming geboden door de Databankenwet kan voor uitgevers overigens ook een keerzijde hebben. Uitgevers zijn afnemers van informatie. Voor het ‘substantieel’ c.q. ‘herhaald en systematisch’ overnemen van voorheen vrijelijk over te nemen verzamelingen van data, is toestemming vereist van de producent van die databank. De uitgever zal derhalve licenties moeten regelen en zal zijn exploitatie- en gebruikerscontracten moeten aanpassen.

De Databankenwet verleent bescherming gedurende 15 jaar. Deze periode zal in de praktijk langer zijn als er wordt geïnvesteerd in het bijhouden of updaten van de databank waardoor de termijn opnieuw gaat lopen.

Collectieve rechten en collectieve regelingen

Onder ‘collectieve rechten’ worden de rechten verstaan die niet door de individuele rechthebbenden worden uitgeoefend, maar door een collectief beheer organisatie namens alle betrokken rechthebbenden. Belangrijkste praktijkvoorbeelden voor uitgevers zijn het reprorecht en het leenrecht. De Stichting Reprorecht incasseert de vergoedingen die verschuldigd zijn voor het fotokopiëren voor zover dat is toegestaan in de publieke sector (onder andere binnen het onderwijs) en vanaf 2003 doet zij dat ook voor het fotokopiëren door het bedrijfsleven. De Stichting Leenrecht incasseert de vergoedingen die openbare bibliotheken verschuldigd zijn voor het uitlenen van boeken. Van beide rechten kan de auteur ook afstand doen. Om dat te voorkomen kan in het contract worden opgenomen dat de auteur dat niet zal doen. Deze collectieve rechten mogen niet worden verward met rechten die in beginsel individueel worden uitgeoefend, maar waarover wel collectieve afspraken zijn gemaakt. Belangrijkste voorbeelden voor uw praktijk zijn het ‘readeren’ en het verhuren.

Het overnemen van korte gedeelten uit werken in onderwijspublicaties is toegestaan, mits een billijke vergoeding wordt betaald. Daarvoor zijn regelingen getroffen tussen uitgevers onderling (de GAU/VVL-Regeling Bloemlezingen en de WEU-regeling) en tussen uitgevers en het onderwijs in de zogenaamde ‘readerovereenkomsten’. De afspraken behelzen de omvangsnormen voor korte gedeelten, de berekeningswijze van de billijke vergoeding en de wijze van uitvoeren (melden en betalen). De uitvoering van de readerregeling is door uitgevers in handen gelegd van de door het Nederlands Uitgeversverbond opgerichte Stichting Publicatie- en Reproductierechten Organisatie (PRO).

Voor de commerciële verhuur van schoolboeken door de boekhandel is toestemming van de rechthebbenden vereist. De GEU heeft met de betrokken boekhandels een collectieve afspraak gemaakt over de hoogte van de vergoeding (momenteel 3% van de verkoopprijs per jaar).

Bijlage

Toepassing van het werkgeversauteursrecht in het onderwijs

Een bijdrage van Ruud Veen, voorzitter van de GEU Commissie Auteursrecht

Inleiding

Binnen het BO, VO en BVE worden doorgaans de auteurs rechtstreeks door de uitgevers benaderd voor het ontwikkelen van educatieve leermiddelen of docenten benaderen de uitgevers met een idee of een project. Het komt steeds vaker voor dat de onderwijsinstelling of -organisatie als werkgever het auteursrecht van hun medewerkers willen claimen ook al is het een individuele prestatie. In CAO's en arbeidsovereenkomsten worden bepalingen opgenomen waarin de organisatie het auteursrecht claimt van medewerkers. De argumenten die partijen pro en contra gebruiken zijn niet altijd even helder. Het is van belang dat uitgevers hun auteurs van voldoende argumentatie kunnen voorzien om de zelfstandigheid in de relatie tussen de uitgevers en auteurs te kunnen behouden.

Werkgeversauteursrecht

Artikel 7 van de Auteurswet bepaalt dat wanneer de arbeid die in het kader van een arbeidsovereenkomst wordt verricht bestaat uit het vervaardigen van auteursrechtelijk beschermde werken, de werkgever wordt aangemerkt als de auteur. Voorwaarden voor deze zeer ver gaande toewijzing van het auteursrecht aan 'een fictieve maker' zijn derhalve: er moet sprake zijn van een arbeidsovereenkomst en het maken van auteursrechtelijk beschermde werken moet tot de taakomschrijving van de functie behoren, dan wel dient bij afzonderlijke opdracht door de werkgever te zijn opgedragen. Als aan deze voorwaarden is voldaan is de werkgever de maker, tenzij anders overeengekomen (bijvoorbeeld in de arbeidsovereenkomst, in de CAO of bij nadere liefst schriftelijk vastgelegde afspraak). Als het auteursrecht in beginsel niet bij de werkgever ligt (bijvoorbeeld omdat het schrijven van lesmateriaal normaal niet tot de taakomschrijving hoort), kan de werkgever natuurlijk op zijn beurt bedingen dat de rechten alsnog aan de werkgever toebehoren. Een dergelijke afspraak kan ook onderdeel zijn van de arbeidsovereenkomst, CAO of afzonderlijke overeenkomst. Vaak is dit niet helder tussen werknemers en werkgevers geregeld. In deze notitie worden argumenten aangereikt die betrokkenen in een dergelijke discussie kunnen hanteren.

Argumenten

Belangrijk in deze is de taakbeschrijving van de docent. In tegenstelling tot universitaire docenten staat nagenoeg in geen enkele arbeidsovereenkomst dat docenten onderzoek moeten doen en daarover moeten publiceren. Hun primaire taak is het geven van onderwijs. In dat geval is er geen sprake van dat het auteursrecht zonder meer bij de werkgever berust. Wanneer docenten voor het meewerken aan het schrijven van een methode ook geen opdracht krijgen van hun werkgever, kan de werkgever geen beroep doen op artikel 7 Auteurswet.

Het argument van een onderwijsinstelling dat de docenten kennis inbrengen, die door hun werkzaamheden voor de organisatie zijn verkregen is niet voldoende voor een beroep op het werkgeversauteursrecht. De docenten zijn aangesteld wegens hun kennis en zijn beroepsmatig verplicht hun vak bij te houden en te ontwikkelen om het op het

vereiste niveau te kunnen uitoefenen, dat betekent nog niet dat hieruit noodzakelijk voortvloeit dat zij lesmateriaal ontwikkelen.

Het argument van de werkgever dat de werkzaamheden gedeeltelijk 'in de tijd van de baas' zijn verricht en/of met behulp van door de werkgever ter beschikking gestelde faciliteiten (bijvoorbeeld een pc of bibliotheek) is op zich niet voldoende voor een beroep op artikel 7 Auteurswet. Het kan wel een aanwijzing in de richting van het werkgeversauteursrecht zijn in gevallen waarin uit de feiten moet worden afgeleid of de docent nu wel of niet in het kader van zijn dienstverband deze werkzaamheden heeft verricht. Overigens is het omgekeerd geen doorslaggevend argument voor de afwijzing van het werkgeversauteursrecht dat de werkzaamheden voor het grootste deel in de eigen tijd zijn verricht. Ook dit is niet meer dan een aanwijzing in de feitelijke beoordeling of een werk al dan niet in het kader van een dienstverband is vervaardigd. Wanneer een docent zogenaamde 'taakuren' voor het ontwikkelen van onderwijsmateriaal heeft gekregen, kan hieruit een opdracht worden afgeleid en kan de onderwijsinstelling zich gaan beroepen op het werkgeversauteursrecht. Die docent doet er verstandig aan om hierover afspraken te maken met zijn werkgever en uitgever. Bij dat overleg met zijn werkgever kan een docent aanvoeren dat hij de instelling geen schade toebrengt. In tegendeel, het verrijkt de kennis en ervaring van de betreffende docent en daar heeft ook de instelling baat bij. Bovendien worden de werkzaamheden doorgaans in de vrije tijd verricht.

Waar kunnen problemen met onderwijsinstellingen en -organisaties ontstaan?

Van docenten die een volledige aanstelling hebben, kan worden vereist dat nevenwerkzaamheden vooraf moeten worden gemeld en dat de instelling daarvoor toestemming moet geven. Bij deeltijd aanstelling zal dat probleem niet snel voorkomen. Wanneer de instelling als werkgever opdracht geeft tot het doen van experimenten of onderzoek en daarvoor faciliteiten geeft, kan de instelling er op rekenen dat het resultaat eigendom wordt van de werkgever.

Het kan ook voorkomen dat een instelling van mening is dat de werknemer informatie naar buiten brengt die nog niet openbaar mag worden gemaakt. In wetenschappelijke zin voortbouwen op vergaarde kennis en inzicht mag zolang er maar geen directe of indirecte schade wordt geleden door de opdrachtgever en er geen rechten worden geschonden.

Consequenties van het werkgeversauteursrecht

Wanneer het auteursrecht feitelijk bij de werkgever ligt, kan niet rechtsgeldig een auteurscontract met de docent worden gesloten. Hij is daartoe niet bevoegd, tenzij anders overeengekomen. Een dergelijk contract met de uitgever kan de werkgever negeren.

Wanneer het contract met de werkgever wordt gesloten, moet de uitgever wel bedenken dat de auteursverplichtingen bij de werkgever liggen en niet bij de docent. Dat betekent dat als de docent bij de instelling vertrekt, de instelling een andere auteur moet aanwijzen. Voor die verantwoordelijk kan een onderwijsinstelling ook terugschrikken, dus het is belangrijk de instelling op die consequentie te wijzen. De uitgever moet dit goed regelen in zijn contract.

De docent moet bedenken dat, indien het auteursrecht bij de werkgever ligt, hij ook zijn morele rechten niet kan uitoefenen: het recht op naamsvermelding, het recht zich te

verzetten tegen wijzigingen in het werk en het kunnen optreden tegen ‘verminking’ van het werk. Dat alles is in handen van de instelling. Ook dit aspect moeten alle betrokken partijen zich goed realiseren bij het aangaan van de uitgeefovereenkomst.

Conclusie

Uitgevers moeten in alle contracten met docenten alert zijn op het feit of de docent wel geheel vrij is om over het auteursrecht te beschikken. Dit kan beter zo vroeg mogelijk aan de orde worden gesteld. Mocht daar twijfel over bestaan, dan is het zaak dit met de betrokken onderwijsinstelling te bespreken, zodat zo nodig afwijkende afspraken gemaakt kunnen worden. Ten behoeve van dat onderzoek en dat overleg kan deze notitie wellicht een nuttige functie vervullen.